

Simbologia literària del territori
Mariàngela Vilallonga
Catedràtica de Filologia Llatina
Universitat de Girona

...la sobirania del record, de l'autodefinició
d'Europa com a *lieu de la mémoire*...
George Steiner, *La idea d'Europa*

Què és el que fa que un territori tingui una simbologia literària? He intentat de respondre a aquesta pregunta, davant la invitació de venir a parlar sobre «Simbologia literària del territori», que tan amablement m'ha fet l'organització d'aquest «I Seminari sobre patrimoni literari i territori. El valor dels espais literaris». Vull donar les gràcies als organitzadors. Em sento molt honorada de ser avui aquí.

La mirada i la presència: Virgili com a norma

Quan Virgili a les seves *Bucòliques*, a la IV concretament, invoca les Muses sicilianes per tal que l'ajudin a elevar el to de la seva veu poètica, sap perfectament que el lector, o millor dit l'auditor, coneix la simbologia literària de Sicília. És la terra de Teòcrit, l'autor dels *Idil·lis*, el creador de la poesia bucòlica. Quan el mateix Virgili, a la VII bucòlica, diu que Coridó i Tirsis, els dos concursants del certamen poètic que es desenvolupa a Màntua, a les vores del Mincio, són arcadis, és a dir de l'Arcàdia, sap perfectament que el lector, o millor dit l'auditor, coneix la simbologia literària de la regió del Peloponès, a Grècia. És el país imaginari, basat sobre un territori real, en el qual Virgili fa viure els pastors-poetes de la seva poesia pastoril, imatge idealitzada de la vida dels pastors, l'estatge de Pan i les nimfes, i seu d'un santuari d'Apol·lo. L'Arcàdia de Virgili serà la mateixa de l'obra homònima de Jacopo Sannazzaro, de Lope de Vega o de Philip Sydney o del quadre de Nicholas Poussin *Et in Arcadia ego*, per posar alguns exemples de posteritat.

Hi ha la realitat, el paisatge que es presenta davant nostre, sempre igual i sempre diferent cada hora que passa, tot al mateix temps. Hi ha la mirada.

Quan Virgili al seu epitafi escriu: «Mantua me genuit, Calabri rapuere, tenet nunc / Parthenope; cecini pascua, rura, duces», hi assenyala els tres llocs fonamentals per a la seva vida: naixement, mort i repòs, a més de les seves obres expressades metonímicament. És a dir: «Màntua em va engendrar, els calabresos se'm van emportar, ara em té la Partenoepa; vaig cantar les pastures, els camps, els cabdills». La ciutat de Màntua va veure néixer Virgili, va morir a Brindisi, a la Calàbria, i va ser enterrat a Nàpols. Heus ací els tres punts clau de la geografia literària de l'escriptor, que concedeixen simbologia literària al territori, fixats per sempre en aquest epitafi, que conté també la referència a les *Bucòliques*, a les *Geòrgiques* i a l'*Eneida*, les tres obres de l'escriptor llatí.

Hi ha la realitat, una vegada més i sempre. Hi ha la presència de l'escriptor. La mirada de l'escriptor i la presència de l'escriptor fan la simbologia literària del territori i fan que un territori esdevingui patrimoni literari.

La paraula que transmet la mirada

L'escriptor mallorquí Llorenç Riber comença l'obra autobiogràfica *La minyonia d'un infant orat* amb un capítol que porta per títol «Entre boires». És l'explicació dels seus inicis: «Fill de pares joves i pobres vaig venir al món. No res tenia ni esperava tenir res. No tenia cap oncle americà ni cap tia eixorca. Com aquell orfenet de Verlaine, jo vaig néixer *Riche de mes seuls yeux tranquilles*. I ara us vull dir quines foren les primeres coses que varen veure aquests mos ulls tranquils, que feren la meva riquesa única, en obrir-se damunt una de les belles contrades de la terra.»

Els ulls, la mirada. Mercè Rodoreda va respondre al qüestionari Proust. Quan li van demanar quina era la seva ocupació preferida, la seva resposta va ser: mirar. I, a la pregunta de quina seria la pitjor desgràcia que li podia passar, va respondre: no poder mirar.

Hi ha un text de Petrarca, la carta en la qual descriu la seva ascensió al Mont Ventós. Quan Petrarca va pujar al Mont Ventós ho va fer invocant la *Història de Roma* de Titus Livi i amb les *Confessions* d'Agustí a la mà, i la muntanya va esdevenir el símbol de l'ascensió per conèixer-se un mateix. I el Mont Ventós esdevingué el referent de la mirada de l'escriptor sobre el territori que li permete la mirada al seu interior. Aquest és un extret de l'epístola.

Petrarca, *Familiarum rerum*, IV, 1

«A Dionisi da San Sepolcro, de l'orde de Sant Agustí i professor de Sagrades Escripures, sobre certes preocupacions pròpies

Empès únicament pel desig de contemplar un lloc cèlebre per la seva alçària, avui he escalat el mont més alt de la regió, que no sense motiu anomenen Ventós. Fa molts anys que maldava en el meu ànim el desig d'emprendre aquesta ascensió; de fet, per aquest destí que governa la vida dels homes, he viscut —com ja saps— en aquest lloc des de la meva infantesa i aquest mont, visible des de qualsevol lloc, ha estat quasi sempre davant dels meus ulls. L'impuls de fer finalment allò que cada dia em proposava es va apoderar de mi, sobretot després de rellegir, fa uns dies, la història romana de Titus Livi, quan per casualitat vaig trobar-me aquell passatge en el qual Filip, rei de Macedònia, —el que va fer la guerra contra Roma—, puja a l'Hemus, una muntanya de Tessàlia des d'on pensava que podria veure, segons era fama, dos mars, l'Adriàtic i el Mar Negre. [...]

Semblava que havia oblidat en quin lloc em trobava i quins motius m'hi havien portat, fins que, deixades de banda les meves preocupacions, que eren més apropiades per a un altre lloc, vaig mirar al meu voltant i vaig veure el que havia anat a veure; quan se'm feu present, i va ser com si sortís d'un

somni, que s'acostava l'hora de tornar, perquè el sol ja s'estava ponent i l'ombra de la muntanya s'allargava, em vaig girar per mirar cap a occident. La frontera entre la Gàl·lia i Hispània, els Pirineus, no es podia veure des d'allà, no pas perquè s'hi interposi cap obstacle, que jo sàpiga, sinó per la mateixa feblesa de la visió humana; en canvi es veien amb tota claredat les muntanyes de la província de Lyon a la dreta, i a l'esquerra el mar que banya Marsella i Aigües-Mortes, distant alguns dies de camí; el Roine mateix estava sota dels meus ulls. Mentre contemplava aquestes coses amb detall i em delectava en els aspectes terrenals un moment, per tot seguit, segons l'exemple del meu cos, elevar el meu esperit cap a regions superiors, se'm va acudir de consultar el llibre de les Confessions d'Agustí, un regal fruit de la teva bondat, que porto amb mi en record del seu autor i de qui me'l va regalar i que tinc sempre a mà; una obra que cap dins de la mà, de reduïdes dimensions, però d'infinita dolçor. L'obro per llegir qualsevol cosa que aparegui, perquè, quina cosa que no sigui pietosa i devota hi podria trobar? A l'atzar, el volum s'obre pel llibre desè. El meu germà, que esperava per escoltar Agustí a través de la meva boca, era tot orelles. Que Déu sigui testimoni i el meu propi germà que era present, que allà on els meus ulls es van aturar primer hi havia escrit: "I van anar els homes a admirar els cimals de les muntanyes i el flux enorme dels mars i els amples cabdals dels rius i la immensitat de l'oceà i l'òrbita dels estels i es van oblidar de mirar-se a ells mateixos". Vaig restar astorat, ho confesso, i després de demanar al meu germà, que desitjava que continués llegint, que no em molestés, vaig tancar el llibre, enfadat amb mi mateix, perquè fins i tot aleshores havia estat admirant les coses terrenals, jo que ja en aquells moments havia d'haver après dels mateixos filòsofs pagans que no hi ha res més que sigui admirable tret de l'esperit, davant de la grandesa del qual no hi ha res gran.

Aleshores, content, després d'haver contemplat prou la muntanya, vaig girar els ulls interiors cap a mi mateix, i a partir d'aquest moment ningú em va sentir parlar fins que vam arribar a baix; aquella frase em tenia de sobres ocupat en silenci. I no podia pas persuadir-me que l'havia trobat a l'atzar; tot el contrari, pensava que allò que allà havia llegit havia estat escrit per a mi i per a cap d'altre, recordant com abans Agustí havia suposat el mateix, quan llegia el llibre dels Apòstols.»

Quan Kavafis va escriure el seu *Viatge a Ítaca* sabia bé que el lector coneix prou la simbologia literària de l'illa grega, fixada per Homer a l'Odissea.

Quan Carles Riba fa el seu viatge a Grècia l'any 1927, mira i mira tot el que l'envolta, tot el que trepitja i tot el que viu, a través dels seus ulls i a través de la mirada dels que l'han precedit i que ell admira. Més tard, a l'exili de Bierville, evocarà aquell viatge, les terres que va visitar i escriurà a les notes que acompanyen les *Elegies de Bierville*: «No pot estranyar ningú que l'autor d'aquestes elegies, que a Delfos desdenyà cristianament la idea d'una anticipació del futur, se sentís, després de beure a Castàlia, més segur en la seva lleugera i sagrada condició de poeta; condició compartida, per un do del Cel mai prou agraït, per la seva muller, que l'acompanyava en l'inoblidable solitari viatge.» Perquè hi ha després la paraula que transmet la mirada. I hi ha finalment la realitat transfigurada a través de la literatura. La mirada sobre

el territori, i la transformació del territori, que es converteix en símbol i en literatura i ja no és mai més el que era abans de llegir la mirada dels altres sobre el territori.

Reflexions sobre la gestació de l'*Atles literari de les terres de Girona*

Atles literari de les terres de Girona. Segles XIX i XX

Narcís-Jordi Aragó i Mariàngela Vilallonga (edd.)

Redactors: Narcís-Jordi Aragó, Sebastià Bosoms, Margarida Casacuberta, Xavier Cortadellas, Narcís Figueras, Jordi Mascarella, Jordi Pla, Mariàngela Vilallonga, Xavier Xargay. Diputació de Girona 2003.

Sempre m'ha agradat arribar a un lloc, contemplar-lo, reflexionar sobre el que hi he vist i llegir allò que ha suggerit a d'altres, a aquells que han deixat escrites les seves percepcions, sobretot els escriptors, probablement d'entre els humans, aquells que poden percebre més detalls de la realitat, expressar-los a través de la sensibilitat, i bellament, objectiu de tota obra literària. La petjada de la paraula escrita sobre el territori sempre ha estat un gran atractiu. Resseguir el territori amb un llibre a la mà que descriu aquest territori, o recrear la visita a un territori amb un llibre escrit en el mateix indret són, doncs, atractius que es desprenen de l'afirmació primera. I és que l'atractiu deu derivar del misteri que se'm presenta quan em passejo per algun indret, m'emociono a la seva sola contemplació i em pregunto quines sensacions ha produït a qui l'ha trepitjat abans.

Fer un *Atles literari de les terres de Girona* responia, probablement, a aquesta atracció, a aquesta curiositat. Reunir els textos sobre els llocs més propers, i per això més estimats, heus aquí la finalitat última o primera, segons es miri, d'aquell *Atles*. Com s'han acostat al paisatge de les terres de Girona els escriptors, d'aquí i d'arreu, dels segles XIX i XX, heus aquí la pregunta que ens vam proposar de respondre en aquell *Atles*. Per aprendre alguna cosa sobre el nostre patrimoni, literari i natural al mateix temps, per aprendre alguna cosa de les diverses maneres d'acostar-se a l'entorn.

Però una cosa és descriure el paisatge pel pur plaer de descriure'l, com es poden descriure els trets d'una persona o els detalls d'un objecte, i l'altra cosa és fer viure en aquell paisatge els personatges d'una obra literària; una cosa és veure un paisatge i l'altra cosa és viure un paisatge; una cosa és néixer en un territori i l'altra cosa és triar aquest territori per escriure-hi, o per reposar-hi per sempre. Són moltes les maneres d'acostar-se a un territori, d'accedir a un paisatge. Com ben diferents es poden mostrar la presència de la terra en l'escriptura i la influència de l'escriptura sobre el territori. La presència i la mirada, sempre.

Quan escrivíem l'*Atles literari de les terres de Girona*, ens vam convèncer encara més, si és que no ho estàvem ja, de la profunda relació de l'escriptor amb el seu entorn més immediat, del condicionament que un determinat espai exerceix sobre l'escriptura, de la influència d'un entorn en una obra literària i del ressò que la literatura acaba tenint en la creació i pervivència d'un paisatge. L'estret lligam de la literatura amb la terra que la produeix

se'ns va fer molt més avinent. Vam poder comprovar que cada persona viu la terra d'una manera diferent. I que cada terra és viscuda d'una manera diferent. Són ben diferents els textos que va generar l'Alt Empordà dels que va generar l'Alta Garrotxa, posem per cas. L'escriptor deixa fixada amb la paraula la seva pròpia vivència i cada terra produeix una vivència determinada i sovint intransferible. Al mateix temps, hi ha hagut escriptors que han creat un determinat territori, perquè després del seu pas i de l'obra que els ha inspirat ja no es pot trepitjar aquella terra sense partir de la sensibilitat d'aquella obra que ha produït. Pensem en la fageda d'en Jordà i Joan Maragall, en Romanyà i Mercè Rodoreda, en el Ripollès i Jacint Verdaguer. Un escriptor pot canviar un territori, pot canviar la visió d'un territori, tanta és la força de la paraula, si la seva vàlua és incontestable. L'escriptor pot acabar creant el paisatge, perquè quan ens hi atensem, després de la lectura reiterada d'un text, esperem trobar-hi allò que ja sabem per endavant que hi ha d'haver, allò que un bon observador hi ha sabut trobar i ha excel·lit en la manera de descriure-ho. Perquè l'escriptor ha tingut la capacitat de transfigurar el paisatge. El món imaginari i el món real s'interfereixen o es fonen sovint en les obres literàries. Es fa difícil a vegades separar realitat de ficció. Però en d'altres ocasions els escriptors mostren una clara voluntat de fer present en la seva obra la geografia que els envolta, descrivint el seu entorn immediat, magnificant-lo i fins i tot imposant, en alguns casos, una imatge literària més intensa que la que ofereix el paisatge real.

L'*Atles* és geografia literària o geografia de la literatura, un viatge literari o uns itineraris sentimentals a través de les terres gironines. Sense entrar en valoracions crítiques de les obres, sense entrar en la incidència que aquestes obres han tingut sobre els habitants d'aquestes terres.

A l'*Atles* hi ha mapes. Els mapes que hi apareixen són mapes reals del territori, però dedicats a la literatura. N'hi ha de comarques senceres, de grans paratges o de petits racons, hi ha plànols de ciutats, de pobles i d'edificis, generals i especials dedicats a un lloc determinat, a una ruta concreta, a les obres d'un sol autor o a una sola obra. S'hi sobreposen el paisatge físic i el paisatge literari, el paisatge real i el paisatge escrit, el paisatge conegut i el paisatge llegit. Hi consten els noms de cada escriptor.

Hi ha noms de grans autors en aquest *Atles*, però alguns amb molt poca presència. Hi ha autors que es repeteixen a moltes comarques i hom s'adona que han descrit tota la zona. Hi ha autors molt locals que només descriuen el territori més proper. Hi ha autors que trien un lloc per fer-ne el seu propi lloc literari, encara no ocupat per un altre autor. En veurem dos exemples: Mercè Rodoreda i M. Àngels Anglada.

M. Àngels Anglada: la Càtedra i el Parc Literari

M. Àngels Anglada va néixer a Vic, però a partir del seu casament es traslladà a viure a Figueres, prop de la casa pairal de la família del seu marit a Vilamacolum, on vivia els estius. És en aquesta casa justament on s'ambienta la primera de les novel·les d'Anglada, *Les closes*, però en el

passat. Els paisatges de l'Empordà són protagonistes d'aquesta novel·la. A partir d'Anglada, Vilamacolum ja té el seu escriptor.

En un treball recent, he intentat mostrar com Anglada és precursora de les rutes literàries, dels paisatges descrits, dels espais escrits, en aquest nostre país. Passejar-se per Itàlia i per Grècia de la mà dels escriptors que han trepitjat i sentit aquestes terres és una bona manera de fer, quan no es pot ser físicament en aquests llocs, si s'enyoren; però també és una bona manera de fer-ho, quan es visiten aquests llocs. Les dues obres de M. Àngels Anglada sobre la literatura italiana i la literatura grega, *Paisatge amb poetes* i *Paradis amb poetes*, respectivament, són una bona guia de viatge de la terra italiana, de la terra grega. Amb aquestes dues obres M. Àngels Anglada assoleix diferents fites que podríem resumir en aquestes tres que segueixen: fa una foto fixa del territori a través dels mots dels escriptors que l'han descrit i que ella recull; realitza un viatge literari a través del territori; preserva el patrimoni literari i el patrimoni natural o urbà. D'altra banda fa una història de la literatura italiana, de la literatura grega, de la literatura catalana, al mateix temps que una antologia d'aquestes literatures i la traducció en llengua catalana de molts textos que arriben per primera vegada en català al lector. Anglada ofereix en una llengua catalana depurada la mirada de l'entorn, tant la seva pròpia, com la que ha traduït i recollit dels altres. Anglada gaudeix del plaer d'observar un paisatge, una plaça, un monument, un racó de cel, a través de la mirada de l'altre, que enriqueix la seva pròpia, que enriqueix finalment la del lector. Anglada suma mirades sobre un mateix espai.

I és aquest sumar mirades sobre un espai que acaba fent que aquest espai esdevingui patrimoni literari, patrimoni cultural, que cal preservar. Com tot el patrimoni. M. Àngels Anglada veu clar des de ben aviat que les paraules, la literatura, poden acabar salvant un espai de la destrucció, de la depredació, de l'especulació. Ella mateixa va experimentar el poder que la seva paraula afegia al Grup de Defensa dels Aiguamolls de l'Empordà, quan va escriure el seu poema «Els Aiguamolls», inclòs dins *Kiparíssia*. Deu anys després de la consecució d'aquests objectius, Anglada va recrear el poema inicial amb un nou poema *Aiguamolls 1985*, en el qual es congratula que aquest paratge no s'hagi destruït. Una mostra de la manera com la literatura pot contribuir a la preservació del territori.

La Càtedra M. Àngels Anglada de la Universitat de Girona té com a un dels seus objectius estudiar i promoure activitats sobre l'obra de M. Àngels Anglada. Una de les maneres d'estudiar i de difondre l'obra d'Anglada passa per valorar la relació de l'escriptora amb el territori en el qual s'ha inspirat, en el qual i sobre el qual ha escrit i en el qual ha viscut. Per això, la Càtedra s'ha proposat l'objectiu de crear un Parc literari M. Àngels Anglada al Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà.

El Parc Literari gestiona la memòria i la presència d'un escriptor en un lloc. El Parc Literari neix amb la intenció d'oferir la tutela i la valorització de les àrees i del territori que han estat font d'inspiració literària. El Parc Literari es fonamenta en el fet que cal descobrir i valorar els llocs descrits pels escriptors i, a més, molt especialment cal conservar-los i protegir-los per tal que la seva

funció de testimonis de la inspiració literària no es perdin amb el pas dels temps. El Parc Literari ajuda a preservar el territori, fa que la literatura esdevingui un agent preservador del territori.

El projecte de Parc Literari M. Àngels Anglada neix de l'*Atles literari de les terres de Girona*, editat per la Diputació de Girona l'any 2003 que ens ha donat la primera empenta econòmica per treballar-hi. El Parc vol ser la posada en pràctica de l'*Atles* per a una escriptora: M. Àngels Anglada i el món que va crear i recrear. El Parc Literari M. Àngels Anglada es justifica per ell sol perquè Anglada és una de les escriptores contemporànies que més ha sabut reflectir els lligams entre el paisatge i l'obra literària, —i no pas d'un sol paisatge— a través de la fusió entre dos espais ben representatius del territori català: la plana de Vic i la plana empordanesa. I també a través de les dues obres que va escriure en aquesta línia, *Paisatge amb poetes* i *Paradís amb poetes*, en les quals ressegueix la literatura italiana i la literatura grega en els seus territoris.

Mercè Rodoreda i Romanyà de la Selva

L'*Atles* i la Càtedra i tot aquest passejar-se pel paisatge de la mà de la literatura vénen d'una casa, i de Mercè Rodoreda. Mercè Rodoreda va viure la meitat de la seva vida fora de Catalunya, el llarg camí de l'exili per terres de França l'apostentà uns quants anys a París, uns altres quants anys a Ginebra, estades breus a Barcelona i el retir a Romanyà de la Selva, va haver de fer durant anys «de pedra que rodola», com ella mateixa afirma. Desarrelada com la clavellina d'*El carrer de les Camèlies*, que viu només de l'aire, Rodoreda va lligar-se al territori a través de la seva obra literària. Quan era fora de Catalunya revivia el seu país a través dels personatges de les seves novel·les que ambientava als llocs que havia hagut d'abandonar. Barcelona, així, és un referent literari important en l'obra de Rodoreda, la Barcelona viscuda en la infantesa i l'adolescència, reviscudada des de la llunyania de l'exili, recreada a través de la paraula escrita. A les obres de Rodoreda el paisatge és quasi tan important com els personatges que s'hi fan viure. La Barcelona de la guerra a *La plaça del Diamant*, la Barcelona de la postguerra a *El carrer de les Camèlies*, les mateixes obres tenen noms de carrers i places de la ciutat, Barcelona és la gran protagonista d'aquestes novel·les rodoredianes de l'exili. I d'una bona part de *Mirall trencat*, «Començada a Ginebra l'any 1968, acabada a Romanyà de la Selva el 1974», perquè en bona part *Mirall trencat* és la novel·la que fa el pas a l'altre gran lloc literari rodoredià: Romanyà de la Selva. A *Mirall trencat* es produeix la fusió d'ambdós móns rodoredians, Barcelona i Romanyà. L'un, el primer, reviscut i recreat des de l'exili, en la llunyania; l'altre, Romanyà, viscut i recreat allà mateix, *in presentia*. Com ho serà d'una manera rotunda i efectiva *Quanta, quanta guerra...*

Rodoreda fa bo l'epitafi de Virgili. L'any dels vint anys de la seva mort, el 2003, Rodoreda va ser recordada als tres llocs de la seva geografia literària catalana. Havia nascut a Barcelona el 10 d'octubre de 1908, on va viure fins els trenta anys, i allà ara tenen cura del seu llegat literari, a la seu de l'Institut

d'Estudis Catalans, que l'escriptora va escollir com hereu dels drets d'autor de les seves obres i de tots els seus papers. Havia viscut els darrers onze anys de la seva vida a Romanyà de la Selva, en el municipi de Santa Cristina d'Aro, el lloc que ella va triar per viure i per escriure, i per reposar eternament. Hi ha la Barcelona de Rodoreda. Hi ha el Romanyà de Rodoreda. Barcelona és d'uns quants escriptors. Romanyà és de Mercè Rodoreda.

L'escriptora barcelonina Mercè Rodoreda, que va triar Romanyà per viure els darrers onze anys de la seva vida, sense saber que serien onze anys, també trià Romanyà per sobreviure a l'eternitat i el seu cos reposa a terra sota d'una làpida de pedra grisa, al clos cementiri arbrat de xiprers altíssims i de cara al mar, prop del dolmen, damunt del qual posava la mà, en vida, per intentar copsar-ne la influència màgica dels corrents tel·lúrics i dels corrents aeris.

Mercè Rodoreda va descriure Romanyà a les obres que hi va escriure: *Mirall trencat*, *Viatges i flors*, *Quanta, quanta guerra*. Les dues cases on va viure i la muntanya van ser decisives en la darrera etapa de la vida i de la carrera literària de Mercè Rodoreda. No es pot entendre aquesta seva obra última, si no es perceben les sensacions d'aquella muntanya, si no es té present l'ambient que envoltava l'escriptora aquells anys: una natura exuberant que la seduïa, que l'abassegava, que se la menjava de viu en viu, a ella que havia sospirat sempre pels arbres i per les flors, que havia descrit les plantes mitificades dels jardins de la infantesa, el de l'avi Gurgui i el de la torre voltada de mur que tant l'atreïa. I per fi va aconseguir de viure en un xalet amb jardí, enmig dels alzinars més bells del país, prop de les pedres mil·lenàries dels druides.

Hi ha dos moments en les obres escrites a Romanyà. Un primer moment es correspon als primers anys, a l'etapa de creació de *Mirall trencat* i està estretament relacionat amb la primera casa i el jardí que l'envoltava. Segueix un temps de transició que correspondria al temps de creació dels viatges de *Viatges i flors*, i un tercer moment que hem de situar en l'etapa de creació de *Quanta, quanta guerra* i que eixampla el seu camp d'acció a tota la muntanya.

L'escriptor urbà traslladat enmig de la natura esdevé un altre, l'estret contacte amb els elements de la natura, enmig de la natura, transformen el que escriu. No pot ser d'altra manera. Viure enmig d'un bosc frondós, al costat d'un riu, prop del mar, davant d'un paisatge inacabable, per força ha de trasbalsar la ment del que escriu. La presència infatigable dels arbres o de l'aigua és massa forta com perquè no arrel·li en una ment oberta i perceptiva. Especialment si qui escriu ha viscut anys enmig d'edificis i carrers de ciutats poc acollidores. És clar que quan algú se sent sol en una gran ciutat pot provocar aquella frase de Rodoreda sobre Ginebra: «És una ciutat tan avorrida que és ideal per escriure». La sola companyia de la literatura també pot acabar engendrant grans obres, però sense cap mena de dubtes la conjunció de literatura i natura acaba produint obres que haurien estat totalment diferents d'haver estat escrites en plena ciutat. Quan Rodoreda va fer la frase sobre Ginebra no havia provat encara d'escriure a Romanyà en plena natura. Anar a la muntanya la va canviar. La muntanya li va donar un

entorn diferent més salvatge, ple de vida, un entorn on són molt més visibles els canvis d'estacions i són molt més espectaculars els fenòmens meteorològics. Un entorn que aclapara. Anar a viure a la muntanya volia dir lluitar cada dia amb el bosc i amb els elements, volia dir poder contemplar «les postes de sol més carminades del món i els naixements de lluna més emperlats» diàriament, sempre iguals, sempre canviant, estar atent a l'hora de la posta, a l'aurora, i saber que l'endemà hi haurà una altra aurora, i una altra posta per contemplar, sense edificis que privin la visió, sense llums innecessaris que n'obstaculitzin la vista: la natura sola i qui la contempla. Pot produir un gran plaer, pot produir també una gran basarda. La natura i l'ésser humà, sense intermediaris, en solitud, en harmonia absoluta o en desharmonia total. Amb la petitesa de la natura humana davant la immensitat de la visió del món, amb la finitud de l'home enfront de l'eternitat de cels i terres. En una ciutat això no es pot veure. Es pot intuir, però no es pot experimentar en la pròpia pell. S'ha d'anar a buscar la solitud dels espais naturals poc fressats pels humans per copsar tot el que pot oferir la natura.

Mercè Rodoreda va descobrir Romanyà, la muntanya màgica de la Vall del Ridaura. I la va fer seva.